

KÖY ENSTİTÜSÜ MEZUNLARININ HALKÇILIK ANLAYIŞININ ELEŞTİREL BİR İNCELEMESİ*

Nuran AYTEMUR SAĞIROĞLU**

ÖZET

Bu çalışma, halkçılık ideolojisinin anahtar kavramı olan “halk” kavramı üzerine odaklanmakta, söz konusu kavramın Köy Enstitüsü mezunlarının halkçı söylemindeki farklı ve çelişkili anlam ve kullanımlarını, mezunlarla yapılan derinlemesine görüşmelere referansla ele almaktadır. Çalışmanın amacı, bu çelişkili “halk” kavramsallaştırmasının Enstitülülerin halkçı söylemindeki elitist unsurları nasıl açığa çıkardığını ortaya koymaktır. Bu doğrultuda, Enstitülülerin “halk”ı bir yandan ulusal değerlerin kaynağı olarak yüceltirken, öte yandan “ilkel”, “cahil”, “geri”, “kaderci” olarak nitelendirdiklerine ve onu eğitip aydınlatma gerekliliğinin altını çizdiklerine işaret edilmekte; tam da bu noktada, Köy Enstitülülerin halkçı söyleminin “elitist” bir nitelik kazandığı öne sürülmektedir. Ancak burada karşımıza çıkan elitist söylemin “halk”ı kendi kendini yönetme kapasitesinden bütünüyle yoksun gören ve dolayısıyla elitler tarafından yönetilmesi gerektiğini savunan elitist yaklaşımlardan farklı olduğu iddia edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Köy Enstitüleri, Halkçılık, Elitizm, Kemalizm, Halk, Aydın.

ABSTRACT

A CRITICAL ANALYSIS OF THE POPULIST DISCOURSE OF THE GRADUATES OF THE VILLAGE INSTITUTES

This study focuses on the concept of the “people” which is the key concept of the populist ideology, and examines its different and contradictory meanings and usages with reference to the in-depth interviews conducted with the graduates of the Village Institutes. The aim of the study is to display how this contradictory conceptualization of the “people” reveals the elitist elements within the populist discourse of the graduates of the Village Institutes. Accordingly, the study indicates that while exalting the “people” as a source of national merits, the graduates consider them as “primitive”, “ignorant”, “backward”, “fatalist” and emphasize the need for educating and enlightening them. It is argued that at this point the “elitist” character of the populist discourse of

* Bu makale, 2007 yılında ODTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı'nda hazırlanmış ve 2009 yılında VDM Verlag Dr. Müller tarafından basılmış olan “The Populism of the Village Institutes: A Contradictory Expression of Kemalist Populism” başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

** Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Kamu Yönetimi Bölümü
(aytemur_n@ibu.edu.tr; aytemurn@gmail.com)

YDÜ Sosyal Bilimler Dergisi, C. VI, No. 2, (Ekim 2013)

the graduates of the Village Institutes arises. However, it is also argued that this elitist discourse differs from those who consider the “people” incapable of self-government and in need of government by elites.

Keywords: *Village Institutes, Populism, Elitism, Kemalism, People, Intellectual.*

1. Giriş

Halkçılık,¹ Latince halk anlamına gelen *populus* sözcüğünden türemiştir ve “halkın kendi kendini yönetmesi” anlamını taşımaktadır. Bu tanımlama, halkçılık ile demokrasi arasında bir ilişki kurulmasını da beraberinde getirmekte; halkçılığın halkın küçük, ayrıcalıklı bir grup tarafından yönetilmesi gerektiğini savunan “elitizm”in karşıtı² olarak nitelendirilmesine –halkçı söylem “anti-elitist”tir ve halkı yüceltir (Canovan, 1984)- ve “elitist demokrasi”nin panzehiri olarak görülmesine yol açmaktadır. Halkçılığın halkın kendi kendini yönetmesi olarak tanımlanıp demokrasiyle ilişkilendirilmesi, “siyasal katılım” ve “temsiliyet” sorunlarını gündeme getirmektedir. Nitekim halkçılığı demokrasiyle ilişkilendirerek ele alan yazarlar, öncelikle kavramın “siyasal katılım” boyutuna vurgu yapmaktadırlar. Örneğin, halkçılığın demokratik sürecin temel unsurlarından birisi olan “katılım” boyutuna dikkat çeken Peter Worsley (1969), kavramın “gerçek ve etkili bir katılım”ı da içerecek şekilde yeniden tanımlanmasını önermektedir. Ancak her ne kadar “doğrudan katılım” olarak halkçılığı demokratik ve sosyalist geleneklerin bir unsuru olarak nitelendirse de, Worsley halkçılık ile demokrasi arasında zorunlu bir ilişki kurmaz. Ona göre, bu ikisi arasında daha çok bir “uyum” söz konusudur. John Hayward (1996) ise halkçılığın yalnızca “demokratik” değil aynı zamanda “demokrasinin en özgün biçimi” olma iddiası taşıdığına işaret ederek halkçılık ile demokrasi arasında içsel ya da zorunlu bir ilişki kurmaktadır. Bunu kavramsal ve tarihsel olarak temellendirmek için de demokrasinin “doğrudan demokrasi”nin örneği olarak görülen Antik Yunan’dan yola çıkıp günümüzün “temsili demokrasi”lerine uzanan serüvenine yer vermektedir.

Siyasal katılım tartışması “temsiliyet” sorununu da beraberinde

¹ Halkçılık kavramı, farklı tarihsel bağlamlarda farklı kuram ve pratikleri adlandırmak üzere kullanılmıştır. Kavram, farklı ideolojilerle eklemlenip kendine siyaset yelpazesinin merkez, sağ ve sol kanadında yer bulabilmiştir. Halkçılığın adlandırdığı kuram ve pratiklerin çeşitliliği yanında anahtar kavramı olan “halk”ın içerdiği belirsizlikler de halkçılığın muğlak bir kavram olarak kalmasına yol açmıştır (Canovan, 1984).

² Jeffrey Bell (1992: 3), bu karşıtlığı, halkçılığı insanların kendi yaşamlarına ilişkin kararlar alabilme yetisine, elitizmi ise “halk adına eyleyen” elitlerin karar alma yetisine dair “iyimserlik” olarak tanımlayarak ifade etmektedir.

getirmektedir. Aslında, Ernesto Laclau (2003) ve Benjamin Arditi'nin (2003) de belirttiği gibi, halkçılığın anahtar kavramı olan "halk" kavramının kendisi temsiliyet nosyonunu içinde barındırmaktadır. Bir başka deyişle, "halk"ın temsiliyet ilişkileri alanında oluşturulması kaçınılmazdır. "Başkaları için eyleme" anlamını taşıyan temsiliyet kavramı, "temsil edenler" ve "temsil edilenler" olmak üzere iki düzeyin varlığını öngörmektedir. Bu iki düzey arasında "temsiliyet"i "kendi kendini yönetme"den ayıran bir boşluk vardır (Arditi, 2003: 8). Halkçılığın "paradoksal elitizm"i tam da bu noktada açığa çıkmaktadır. Burada söz konusu olan elitizm, halkçılığın "yönetmel-kurumsal" boyutuyla "toplumsal-eşitlikçi" boyutu arasındaki gerilimin sonucudur. Şöyle ki; halkçılığın "yönetilenler"e vurgu yapan toplumsal-eşitlikçi boyutu "eşitlik" vurgusuyla "halkın katılımı"nı içerir ve gereksinirken, "yönetenler"e vurgu yapan yönetmel-kurumsal boyutu ise bunların "yukardan" (tepeden) gerçekleştirilmesi gerektiğine işaret etmektedir. Bu durumu "halk"ın çelişkili kavramsallaştırılmasında açıkça gözlemlemek mümkündür. "Halk" bir yandan ulusal değerlerin kaynağı olarak nitelendirilip yüceltilirken -halkçılık, "erdem"ın halkta ve onun geleneklerinde olduğu varsayımına dayanmaktadır (Wiles, 1969: 166)- öte yandan "cahil", eğitilip aydınlatılması, bilinçlendirilmesi ve yönlendirilmesi gereken bir kitle olarak görülmektedir. Tam da bu nedendir ki, halkın en azından kendi kendini yönetebilir hale gelinceye kadar bir seçkinler grubunun liderliğine ihtiyaç duyduğundan söz edilmektedir. Bir başka deyişle, "halk"ın kendi kendini yönetmek için gerekli bilgi ve niteliklerden -ki bunlar çoğunlukla eğitimle kazanılabilecek niteliklerdir- yoksun olduğu düşünüldüğünde, "halk adına" ve "halk için" karar verecek bir seçkinler grubuna -ya da Köy Enstitüleri (halkçılığı) örneğinde olduğu gibi, halka yol gösterecek ve onun sözcülüğünü yapacak yeni bir "aydınlar" grubuna- ihtiyaç duyulması kaçınılmaz görünmektedir. Bu ise, halkçılık ve halk kavramlarını ele alırken, "aydın" meselesine değinmeyi de gerekli kılmaktadır.

Bu çerçevede, bu çalışmada, halkçılık ideolojisinin anahtar kavramı olan "halk" kavramı halk-aydın ikiliği/ayrılığı üzerinden tartışılmakta, söz konusu kavramın Köy Enstitüsü mezunlarının halkçı söylemindeki farklı ve çelişkili anlam ve kullanımları, mezunların anılarına ve onlarla yapılan derinlemesine görüşmelere referansla ele alınmaktadır. Bu çelişkili "halk" kavramsallaştırmasından yola çıkarak Köy Enstitülülerin halkçı söyleminin "elitist" bir nitelik kazandığı öne sürülmekte, ancak burada karşımıza çıkan elitist söylemin "halk"ı kendi kendini yönetme kapasitesinden bütünüyle yoksun gören ve dolayısıyla elitler tarafından yönetilmesi gerektiğini savunan elitist yaklaşımlardan farklı olduğu iddia edilmektedir.

Bu doğrultuda, çalışmanın devamında enstitülerin kuruluş nedenlerine ve Kemalist halkçılık ilkesiyle ilişkisine değinilerek tarihsel bir çerçeve çizilmeye çalışılacaktır. İzleyen bölümde, fikirlerinin –ve pedagoji anlayışının- Köy Enstitüsü mezunlarının önemli bir kısmı –ve bu çalışmada yer verilenlerin tamamı- tarafından benimsendiği kabulünden hareketle, Köy Enstitüleri'nin “mimarı” olarak nitelendirilen İ. Hakkı Tonguç'un “halk” ve “aydın” anlayışına yer verilecektir. Son olarak, Köy Enstitüsü mezunlarının halkçılık anlayışı, halk-aydın ayrılığına odaklanılarak irdelenecektir.

2. Kemalist Halkçılık ve Köy Enstitüleri

Köy Enstitüleri, Cumhuriyet hükümetinin köy öğretmeni yetiştirme ve kırsal kesimdeki eğitim sorununu çözmek yönünde en kapsamlı girişimlerinden birisidir. İlki 1936'da Eskişehir-Çifteler'de açılan ve daha sonra giderek yaygınlaştırılan Eğitim Kurşları ve Eskişehir-Çifteler, İzmir-Kızıllıçullu, Kırklareli-Keirtepe ve Kastamonu-Gölköy'de açılan Köy Öğretmen Okulları'na dayanan Köy Enstitüleri 17 Nisan 1940 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi'de uzun tartışmalardan sonra kabul edilen 3803 sayılı yasayla (*Köy Enstitüleri Yasası*) kurulmuş, zaman içerisinde enstitülerin sayısı yirmi biri bulmuştur. Ülke, coğrafi koşullar, sosyal ve kültürel yapı ve özelliklerine göre her biri üç ya da dört ili içeren bölgelere ayrılmış, her enstitü öğrencilerini kendi bölgesi içindeki köy çocuklarından almıştır (Özgen, 1993). Tam da bu nedenle, enstitülerin eğitimde fırsat eşitliği yaratma anlamında önemli bir adım olduğu öne sürülmektedir (Gedikoğlu, 1980; Geray, 1980; Özsoy, 2004). Ancak aynı olgu, köy-şehir ayrılığı yarattığı gerekçesiyle zaman zaman eleştiri konusu olmuştur. Örneğin, 1946 seçimlerinden bir süre sonra Hasanoğlan Köy Enstitüsü'ne kapatma hazırlığı için gelen Meclis Başkanı Kazım Karabekir, Enstitülere dair en büyük tehlikenin öğrencilerin sadece köyden alınması nedeniyle “köy-şehir, zengin-fakir ayrılığı yaratılarak yetiştiril[mesi]” olduğunu ifade edince, dönemin Bakanlık Şube Müdürü Ferit Oğuz Bayır, Enstitülerin amacının “korkunç” boyutlara varmış olan “köy-şehir farkını ortadan kaldırmak” olduğunu, diğer öğretmen okullarından mezun olanların bu fark nedeniyle köylere gitmek istemediğini, dolayısıyla da koşulların onları “köyü, köyün içinden aldıkları[yla] kımıldatmaya” zorladığını belirtmiştir (Makal, 2001: 59).

Her ne kadar kuruluşuna ilişkin yasanın birinci maddesinde temel amaç “köy öğretmeni ve köye yarayan diğer meslek erbabını” yetiştirmek olarak belirtilmişse de, rejimin enstitülerden beklentilerini buna indirgemek mümkün değildir. Nitekim aynı yasa köylünün “okutulması” ve “eğitilmesi” yanında daha iyi bir üretici durumuna getirilmesi gerektiğine de işaret etmektedir (Can, 1980: 43). Pek çok

yazarın işaret ettiği gibi, enstitülerden aynı zamanda tarımsal üretimi iyileştirme, artırma ve ulusal kalkınmaya katkıda bulunmaları; köyü ve köylüyü modernleştirmeleri; yeni kurulmuş olması ve ekonomik ve siyasi bir krizin içinden geçmesi nedeniyle halkın kalbini kazanma arayışında olan Cumhuriyet rejimini ve ilkelerini halka yayacak ve benimsetecek unsurlar yetiştirmeleri de beklenmiştir (Evren, 1992; Gedikoğlu, 1971; Kirby, 1961; Timur, 2001; Yeğen, 1999). Ancak her ne kadar kurucularının ve yöneticilerinin Cumhuriyet rejiminin ilkelerine bağlılığından ve Köy Enstitüleri'nce benimsenen ve uygulamaya konulan ilkelerin Kemalist ilkelere karşıt olmaktan ziyade onlarla paralellik arz ettiğinden (Tonguç, E., 1970: 268) söz edilebilse de, Köy Enstitüleri'ni basitçe rejimin temsilcisi olarak nitelenmek mümkün gözükmemektedir. Aksine, klasik eğitim sisteminin ötesinde ve hatta onunla çelişen bir pedagoji anlayışı ve müfredat uyguladığı göz önüne alındığında, enstitülerin zaman zaman rejimle çeliştiği ve onun beklentilerinin ötesine geçtiği öne sürülebilir. Ancak çalışmanın amacı açısından daha da önemlisi, Cumhuriyet Halk Partisi'nin halka ve köye ulaşma çabasının sonucu ve Kemalist halkçılık ilkesinin cisimlenmesi olarak nitelendirilen Köy Enstitüleri'nden mezun olan öğretmenlerin halkçılık anlayışının Kemalist halkçılık anlayışından önemli ölçüde farklılaştığıdır. Bu farklılığı, halkçılığın toplumsal-eşitlikçi boyutu ile yönetsel-kurumsal boyutuna referansla açıklamak mümkündür. Yukarıda da belirtildiği gibi, halkçılığın toplumsal-eşitlikçi boyutu “yönetilenler”e vurgu yapar ve “eşitlik” vurgusuyla “halkın katılımı”ni içerir ve gereksinirken, “yönetenler”e vurgu yapan yönetsel-kurumsal boyutu ise bunların “yukardan” (tepeden) gerçekleştirilmesi gerektiğine işaret etmektedir. İzleyen bölümlerde ele alınacak olan Tonguç'un ve Köy Enstitüsü mezunlarının halkçılık anlayışı halkçılığın toplumsal-eşitlikçi boyutuyla karakterize olurken; her ne kadar başlangıçta “ulusal egemenlik”, “halkın yönetime katılması”, “halk idaresi” gibi vurgularla halkçılığın “halk için, halk tarafından” anlamına yakınlaşsa da özellikle tek-parti döneminde (“tepeden devrim” anlayışına uygun olarak) “halka rağmen halk için” sloganında ifade bulan Kemalist halkçılığa ise halkçılığın yönetsel-kurumsal boyutu damgasını vurmaktadır. Şöyle ki; halkın yönetime katılması üzerindeki vurgulara ve siyasal katılımını sağlamak yönündeki girişimlere –T.B.M.M.'nin kurulması, Seçim Yasası'nda değişiklikler yapılmış olması gibi- rağmen, Kemalist halkçılığın bu yönde gerekli ve yeterli önlemleri aldığından söz etmek mümkün gözükmemektedir. Bu noktada öncelikle belirtilmesi gereken, Kemalist halkçılığın toplumsal grupları –özellikle de köylüleri- “kapsayıcı” olmaktan ziyade “dışlayıcı” niteliği (Sunar, 1990: 747) ve toplumun büyük çoğunluğunu oluşturan köylülerin sosyo-ekonomik koşullarında köklü bir değişikliğe gidilmeyişi ve kırsal alanda yapılan reformların sınırlı ve yetersiz kalışdır (Ahmad, 1981; Kuruç, 1987; Timur, 2001). Çalışmanın amacı açısından belirtilmesi gereken bir diğer nokta ise, Kemalist halkçılığın,

“halk”ı/köylüyü bir yandan ulusal egemenliğin ve ulusal değerlerin kaynağı olarak görüp –ki bu “halk” ve “millet” özdeşleştirmesine³ varmaktadır- yüceltirken, diğer yandan “cahil”, eğitilip aydınlatılması gereken bir kitle olarak nitelendirerek çelişkili halk kavramsallaştırmasını içerdiği⁴ ve Osmanlı’dan devralınan seçkinler-halk ayırımını muhafaza ettiği. Her ne kadar Tonguç’un ve Köy Enstitüsü mezunlarının halkçılık anlayışı çelişkili halk kavramsallaştırmasını içermek anlamında Kemalist halkçılık anlayışıyla paralellik arz etse de, özellikle seçkinler-halk, halk-aydın ikiliğine/ayrılığına yaklaşım açısından ondan farklılaşmaktadır. Bu farklılık, çalışmanın devamında önce Tonguç’un daha sonra Köy Enstitüsü mezunlarının “halk” ve “aydın” anlayışının irdelenmesiyle açıklık kazanacaktır.

3. Tonguç’un “Halk” ve “Aydın” Anlayışı

Tonguç’un Köy Enstitüleri’nin ardındaki temel figür oluşu ve fikirlerinin –ve pedagoji anlayışının- Enstitüsü mezunlarının önemli bir kısmı –ve bu çalışmada yer verilenlerin tamamı- tarafından benimsenmiş olması, onun “halk” ve “aydın” anlayışından söz etmeyi gerekli kılmaktadır. Ancak bundan önce Tonguç’un Kemalizm ile ilişkisine kısaca değinmekte yarar vardır.

Tonguç’un Kemalizme bağlılığı bazı yazarlar tarafından dile getirilmiştir. Örneğin, Asım Karaömerlioğlu (1998: 66), Tonguç’un döneminin Kemalizmine derin bağlılığından söz eder. Engin Tonguç (1970: 207-208) da Tonguç’un Cumhuriyet rejiminin “ilerici” ilkelerine gönülden bağlı olduğunu, ancak bunun o dönemde Kemalizm kadar etkili başka herhangi bir siyasal akım olmayışından ve Kemalizme dayanmadığı sürece hiçbir girişimin başarılı olamayacağı düşüncesinden -kısacası “taktik” nedenlerden- de kaynaklandığını belirtmektedir. Gerçekten de Tonguç’un eserleri incelendiğinde, onun cumhuriyet rejimine ve

³ Ancak bu özdeşleştirme sorunsuz bir şekilde gerçekleşmemiştir. Halk, kendi başına muğlak ve tekin olmayı temsil etmektedir ve ancak millet olma iradesini gösterdiği ölçüde değer kazanmaktadır (Bora ve Canefe, 2001). Bunun yanında, sözkonusu özdeşleştirmenin, “dayanışma” ve “birlik” vurgusuyla toplumsal sınıfların ve sınıf çatışmasının reddinde önemli bir rol oynadığı da belirtilmelidir.

⁴ Kemalist söylemde “halk”ın çelişkili ve muğlak telaffuzunu, Bhabha’nın “çifte anlatsal hareket” olarak adlandırdığı “betimleyici-pedagojik ve edimsel (performatif) sözcük veya anlatılar arasındaki karar verilemez ilişki”ye referansla açıklayan Necmi Erdoğan (1998: 117-118) da bu söylemde halkın “eşzamanlı olarak hem yüzyılları aşıp gelen yüce değerlerin taşıyıcısı ve hem de geri ve cahil bırakılmış 'özüne' yabancı öğelerin etkisine maruz kalmış bir kütle” olarak sunulduğuna işaret etmektedir. Bunun muhafazakar popülizm açısından da geçerli olduğuna ilişkin ayrıntılı bir tartışma için bkz. (Bora ve Erdoğan, 2003).

Kemalist ilkelere bağlılığını gösteren ifadelere rastlanmaktadır.⁵ Ancak Tonguç'un köye ve köyün sorunlarına yaklaşımı, Kemalist halkçılık anlayışından farklılaşmaktadır. Her şeyden önce, Tonguç'un köy sorunlarına yaklaşımı, "klasik" eğitilmiş kişilerin yaklaşımından –ve genel olarak (dönemin) daha özelde ise Halkevlerinin köycülük anlayışından⁶ (Kirby, 1961: 273)- farklı olmuş, Tonguç bu sorunların çözümünde çok daha sağlam ve gerçekçi ölçütler benimsemiştir (Tonguç, E., 1970: 52). Daha açık bir ifadeyle, Tonguç (1999: 11), köyü, köy gerçeğini iyi bilen ve köy yaşamının zorlu koşullarına dayanabilecek olan, köyün içinden gelen unsurlarla "canlandırma" ve köyün, köylünün kendi aydınını yetiştirme ve halk-aydın ayrılığını ortadan kaldırma hedefi ve girişimiyle kendisinden önceki yaklaşımlardan ve girişimlerden farklılaşmaktadır. Engin Tonguç (1970: 51), bunu, onun köylü olması, köyün ve köylünün sorunlarıyla çok küçük yaşlarda tanışması –ki bu da Tonguç'un çalışmalarına "insancılık", "sıcaklık" ve "duygusallık" katmıştır- ve daima köylü kalmasıyla ilişkilendirmektedir. Bu noktada, Tonguç'un henüz Soyadı Kanunu'nun çıkmadığı dönemde arkadaşları tarafından "köylü İsmail Hakkı" olarak çağrıldığını belirtmek anlamlı olacaktır (Tonguç, E., 1970: 52).

Ancak her ne kadar Tonguç'un yazılarında katı bir elitist söylemin varlığından söz edilemese de halkçılığın paradoksal elitizminin izlerine rastlamak mümkündür. Söz konusu elitist unsurlar, daha çok Tonguç'un aydın, halk/köylü ve bunlar arasındaki ilişkiye dair yazılarında açığa çıkmaktadır. Bu noktada, öncelikle belirtilmesi gereken, Köy Enstitüleri'nde yetiştirilmesi amaçlanan, "halkın içinden gelen" ve "halktan" olan "yeni aydın" kavramsallaştırmasının Tonguç'un "klasik aydın" ya da "yarı münevver"/"yarı aydın"⁷ olarak nitelediği aydının eleştirisi üzerine temellendiğidir. Tonguç (1961: 82-84), *Canlandırılacak Köy* adlı kitabında Kurtuluş Savaşı'ndan önce köyün ve köylünün içinde bulunduğu durumu betimler

⁵ Örneğin, Tonguç (1961: 92-94), "köyün canlandırılması" ve köyle şehir arasındaki farklılıkların ortadan kaldırılması için yapılması gerekenlerden söz ederken, Cumhuriyetin değerlerinin ve ilkelerinin köylü yurttaşlar arasında yayılması ve onlara mal edilmesi gerektiğine işaret etmektedir.

⁶ Köycülüğün Tek Parti dönemi halkçılığının en önemli bileşenlerinden birisi olduğuna dikkat çeken Karaömerlioğlu (2001: 286), köycülükte somutlaşan halkçılığın söylemsel düzeyin ötesine geçemediğini ve elitizmle malul olduğunu, ancak 1930'lu yılların ortalarından –özellikle 1937'den itibaren toprak reformu tartışmaları ve Köy Enstitüleri'nin gündeme gelmesiyle farklı bir boyut kazandığını; bu noktada, özellikle Köy Enstitüleri'nde somutlaşan köycülüğün, Halkevlerinin "romantik" köycülüğünden farklılaştığını belirtmektedir.

⁷ Aydınlar arasında bu tür bir ayrıma gidilmesi, Tonguç'a özgü olmayıp, dönemin hâkim halkçılık söylemi için de geçerlidir. Benzer bir ayrıma Ziya Gökalp'te de rastlanmaktadır. Gökalp seçkin kavramını olumsuz anlamda kullanırken "havas" terimini seçer. "Halkla bir olan", halktan sadece yüksek öğrenim görmüş olmakla ayrılan aydın seçkinlere işaret ederken ise "güzide" terimini kullanır (Parla, 2001: 134, 136).

ve “sömürücü” bürokratlar ve “yıkıcı” Osmanlı aydınlarıyla köylü/halk arasındaki ilişkinin “çok korkunç ve iğrenç” bir hal aldığından, devletin ve aydınların köylü nezdindeki itibarını bütünüyle yitirdiğinden söz eder. “İdaresizlikler” ve “adaletsizlikler”in yanında, kuraklık, kıtlık, sel gibi doğal afetlerin ve salgın hastalıkların köylünün durumunu daha da kötüleştirdiğine, (halkın/köylünün kendini yöneticilerden - “Devleti idare edenlerden”, “efendi sınıfından” ayırmasına yol açtığına) bütün bunların ise “ezen” ve “ezilenler” arasındaki uçurumu giderek artırdığına işaret eden Tonguç, bu trajik durumun sorumlusunun “korkak”, “beceriksiz”, kendi çıkarlarını gözeten ve köylüye ve onun sorunlarına karşı ilgisiz kalan “yarı münevver” devlet yöneticileri olduğunu belirtir.⁸ Ona göre, yeterli kadroya sahip olamadıkları ve halkla/köylüyle ilişki kurup onun gücünden ve “meziyetleri”nden yararlanmaya zaman ve imkân bulamadıkları için Meşrutiyetçiler bu tabloyu değiştirememişti. Bu değişimi gerçekleştirecek olan “Cumhuriyet”ti: Ezen/ezilen, halk-aydın ayrılığına son verecek, “halk”ı, “köylü”yü yönetime katacak olan “Cumhuriyet” (Tonguç, 1961: 88). Bunun için ihtiyaç duyulan malzeme ve değerler ise bir “kuvvet ve ilham yatağı” olan “köy”de mevcuttu. Gençlere hitaben şöyle diyor Tonguç: “(...) [İ]çinde bütün varlıkları ve hayat imkânlarını saklayan köye, halka dönün, bu tükenmez kaynaktan kuvvet, ilham ve fikir alın, temele dayanın... Bir milletin yenilmez kuvvetinin, harikalar yaratmaya en elverişli özünün, kabiliyetlerinin köy kaynağında olduğunu bilin” (Tonguç, 1961: 96). Ancak “Osmanlı zihniyetini terk edemeyen”, şehir mekteplerinde “kitabi terbiye ile yetişmiş” ve “hayatı kitap vasıtasıyla görmeyi öğrenmiş” olan, gerçeklikten korkan ve onu olduğu gibi görmekten ziyade sürekli “tahrif” eden “yarı aydınlar” (“kitabi münevverler”) hala bunun farkında değillerdi⁹ (Tonguç, 1961: 89-90). Bu “yarı aydınlar”, kendileri “mütereddit, korkak, yorgun ve meşakkate

⁸ Tonguç, Cumhuriyet rejiminin bu durumu değiştireceğine inanmaktaydı. Ancak Tonguç’un beklentilerinin aksine, Cumhuriyet idaresi, halkla/köylüyle devlet yöneticileri (ve aydınlar) arasındaki uçurumu kapat(a)mamıştır. Köy Enstitüsü mezunlarından H. Y.’ın aktardıkları, bu gerçekliğin çarpıcı bir biçimde dile getirilişidir. “Biz köylü çocukları, o zaman genelde kasabalara uzak köylerde olan insanlar, devlet memuru olarak bir jandarmayı, bir de vergi memurunu bilirdik. Onun ötesinde, yukarda, işte İnönü’nün de adını duyardık, Reis-i Cumhur. 1940’lı yıllarda –ben Develi’nin Toroslar’a yakın bir köyündenim- oradaki dağ köyleri, kış mevsiminde bir köy odasında bir iddiaya girmişler ‘ya İnönü ne yer?’ diye. Yani reis-i cumhur ya, ne yer? Şimdi... askere gidenler var, francala ekmeği tanıyorlar, bir kez onu yer. Ama ekmeğin yanında ne yer? Uzun tartışmalardan sonra şuna karar vermişler: ‘İnönü, her gün o beyaz ekmeği siyah pekmeze banar banar yer. Başka bir şey yemez.’ ” (H. Y. İle 2006’da Ankara’da yapılan görüşme).

⁹ Tonguç’a göre (1961: 91), ülkenin içinde bulunduğu olumsuz koşulların en büyük nedeni de bundan kaynaklanıyordu: Gerçeklerin olduğu gibi görülmemesinden ve gereken tedbirlerin alınmamasından. Görmezden gelinen en büyük gerçek ise, “köyün her işe temel olması” gerekliliğiydi. Yapılan işlerin “verimli” olması ve başarıyla sonuçlanması için “toplumun özünü teşkil eden hakiki köylüyü, onun yaşadığı muhiti tanımak ve onun yaptıklarını yapabilmek lazımdı” (Tonguç, 1961: 92).

tahammül edemeyen tipler oldukları için köylüleri de böyle, hatta daha kötü zannediyorlardı” (Tonguç, 1961: 89). Onlara göre, köylü “ancak kendilerine benzetildikten sonra bir kıymet haline gelebilecek”ti. Tonguç’a göre (1961: 92), “karakter”, “iş yapma kabiliyeti” ve “zihniyet” açısından köylünün bu aydınlara benzemesi, onun da “hayattan ve tabiattan korkan, çoğalmaktan çekinen, haksızlık karşısında sinen, yenemeyeceği hadiselerde zekâ oyunlarına sapan, başkalarına dayanarak yaşamak isteyen, büyük şehirlere sığınmaktan zevk duyan, reelin zevkine varamadan fantaziler peşinde koşan bir insan haline gelmesi” demektir -ve bu da ülke için en büyük felaketlerden biri olacaktır (Tonguç, 1961: 92). Oysa köylü, asırlardır maruz kaldığı felaketlere rağmen “hayatın karşısında paslı bir çelik gibi durmasını bilen”, “işine dayanarak yaşayan”, “faziletlerine güvenen”, “bazı sıkıntılara rağmen hayatı seven”, “haksızlığa çok üzülen”, “iyi idare edildiği ve yetiştirildiği takdirde her işi başarabilen” bir insandı (Tonguç, 1961: 92). Bu “kıymet”ten yararlanmak, “köy kaynağından temiz süt emmiş” ve doğayla mücadele etmekten “iradeleri çelikleşmiş” olan genç köylüleri “karakterlerini bozmayacak” kurumlarda yetiştirerek memleketi saadete kavuşturacak “hakiki aydın iş adamları”nı yaratmak gerekiyordu (Tonguç, 1961: 95).

“Klasik aydınlar”ı yaşamdan ve halktan kopuk olmakla eleştiren ve köylünün içinde bulunduğu kötü durumdan onları sorumlu tutan Tonguç, Köy Enstitüleri’nde, toplumun en yoksul kesimini ve çoğunluğu oluşturan köylüler arasından yetiştirilecek olan “yeni aydın”la halk-aydın arasındaki uçurumu kapatmayı hedeflemekteydi. “Halkın içinden gelen” ve “halktan” olan bu “yeni aydın”dan köy gerçeğini anlaması ve değiştirmesi -ki içine doğdukları bu gerçek onlara tanıdıktı- köyü “canlandırması” ve köylüyü “aydınlatması” beklenmekteydi. Bu, “yeni aydın”ı klasik aydınlardan ayıran önemli noktalardan biridir. Şöyle ki; bu “yeni aydın”ın işlevi, “gerçeği anlama”nın ötesine geçmekte; “köyde lider” olacak olan bu aydın, Enstitülerde, entelektüel ve pratik faaliyetlerin iç içe geçtiği bir eğitim alarak köydeki zorlu yaşama hazırlanmaktadır. Bu, Enstitülülerin -her ne kadar “halkın içinden” gelmiş olsalar da- halk tarafından benimsenmesi için de gereklidir. Bu durumun farkında olan Tonguç, 1944’te bütün Enstitü müdürlerine göndermiş olduğu bir mektupta yüksekökol mezunlarıyla Enstitü mezunlarını karşılaştırırken¹⁰ bu noktaya dikkat çekerek köy hayatının zor koşullarına dayanıp topluluğun beğenisini kazanacak olanın Enstitü mezunları olacağını belirtir (Tonguç, 1999: 93).

¹⁰ “Evet, bunların kültürleri bildiğimiz münevverinkinden hakikaten ayrı olacak, bunlar hendese davaları ezberleyerek imtihanı verince öğrendiklerini unutan insanlar olmayacaklar. Geometri ve diğer bilimlerin ana kanunlarına göre bina veya eşya yapan münevverler olacaklar... Biz işte böyle, bildiğini yapabilen insanlardan yeni bir cemiyet yaratmak için tarlaya tohum saçıyoruz “(Tonguç, 1999: 93).

Tonguç (1999: 101), Köy Enstitüsü mezunu öğretmenlere “yeni hayat anlayışını ve görünüşünü köye sokmasını” ve “insanları bu anlayışa göre yoğurmasını” öğütler. Bu öğretmenler, “Enstitüde öğrendiklerini hem öğrencilere hem köylülerine öğretecektir”. Her ne kadar Tonguç öğretmenlere kendi bildiklerini köylülerin bildikleriyle birleştirmesini salık verip onların da köylüden öğrenecekleri şeyler olduğunu belirtse de hemen ardından köylülere “[e]n basit bilgilerden başlayarak... konuşmayı, oturmayı, yemeyi, içmeyi, çalışmayı, dinlenmeyi, gezmeyi, türkü söylemeyi, milli oyunlar oynamayı, temiz olmayı, düzenli iş görmeyi, her şeyi, her şeyi... öğretmek” gerektiğinden söz eder. Tonguç’un bir başka mektubunda “halk”, ne istediğini bilmeyen bir kesim olarak çıkar karşımıza. 1945 tarihinde yazar Refik Ahmet Sevengil’e yazdığı mektupta Tonguç (1999: 150), *Ülke* gazetesini çıkardıkları için yazarı kutladıktan sonra gazeteden “halkın isteklerini düzeltici bir rol oynamasını”, “halka ne isteyeceğini öğretmesini” beklediğini söyler. Yine öğretmenlere yazdığı 1945 tarihli bir başka mektupta Tonguç (1999: 122), köylüleri “hayattan bıkmış”, “dünyadan bütün ümidini kesmiş”, “bir softanın peşine takılarak” dünya görüşünü değiştirmiş, “hayali ve meçhul bir aleme bağlanmış... ortaçağ insanları” olarak betimler ve öğretmenlerin ekonomik ve toplumsal olarak geri hayat koşullarına “kölelik” eden köylüleri “hür ve mesut insanlar haline getirmenin” yollarını bulmaları gerektiğinden söz eder. Köylerin çoğunun “geri” hayat şartları içinde bunalmış ve “yeni” hayat şartlarına kolayca uyum sağlayamayan insan topluluklarına mesken olduğuna işaret eden Tonguç (1999: 124), bu durum değişmediği sürece “buralarda yaşayan insanların hayatlarında onları mesut kılacak değişiklikler yaratılama[yacağını]” belirtir. Görüldüğü gibi, Tonguç, zaman zaman köylüyü/halkı cahil, ne istediğini bilmeyen, ne isteyeceği ve nasıl mutlu olacağı öğretilmesi gereken bir kesim olarak nitelendirmektedir. Bu durumda, öğretmenlere/aydınlara düşen görev de onlar için neyin iyi ve “faydalı” olacağı konusunda köylüyü “aydınlatmak”tır. Köy Enstitüsü mezunu öğretmenlere yazdığı bir mektupta, Tonguç (1999: 111), kız çocuklarını okutmak istemeyen köylülerin bakış açısını eleştirir ve öğretmenlerin “velileri aydınlatma[sı], uyarma[sı], onları Devletin haklı, özlü ve kendileri için de çok faydalı isteklerine baş eğer bir duruma getirme[sı]” gerektiğini belirtir. Tonguç’un bu yaklaşımının, dönemin bireylerin devlete karşı yükümlülüklerinin en az özgürlükleri kadar –hatta daha çok- önemli olduğu şeklindeki egemen yaklaşımıyla uyum içerisinde olduğunu söylemek mümkündür.¹¹

¹¹ Ancak burada Cumhuriyet rejiminin modern, laik yurttaşı “birlik”, “beraberlik” ve “dayanışma” vurgusuna paralel bir biçimde hak ve özgürlüklerden ziyade (özellikle devlete karşı) yükümlülükleriyle tanımlanıp pozitivist bir aydınlanma/modernleşme projesinin nesnesi haline getirilirken, Enstitülerde öğrencilerin daha çok bu projenin öznesi olacak şekilde yetiştirilmeye

Tonguç'un halkçılık anlayışına ilişkin değinilmesi gereken bir başka önemli nokta, halkın eğitilip bilinçlendirilmesi¹² meselesidir. Tonguç, ülkenin temel sorununun “ne pahasına olursa olsun köylüyü eğitmek” olduğunu belirtmektedir. Burada altı çizilmesi gereken nokta, Tonguç'un halkın eğitilmesinden söz ederken bunu okuma yazma öğretmekle sınırlamadığıdır. Ona göre, köyde köklü değişiklikler yapmadan, “köyü canlandırma”dan köylüyü yalnızca “kitabi bilgi ile besleme[k]”, “nazariyelerle eğitme”ye kalkışmak “doğru değildir” (Tonguç, 1961: 93-94). Tonguç (1961: 94), köylünün bilinçlenecek şekilde okutulması gerektiğine inanmaktadır. Tonguç'a göre, eğitimin asıl amacı, “halk kaynağını harekete geçirmek, üstündeki karanlığı kendisinin atmasını sağlamak”tır (Makal, 2001: 45). Köylüyü, bir “kuvvet” ve “ilham” kaynağı olan bu “mukaddes” varlığı örgütleyerek ona “devletin bünyesinde hakiki yerini ver[mek]” (Tonguç, 1961: 96) gerekmektedir. Bu ise ilköğretimin yaygınlaşması ile gerçekleşecektir. Bir başka deyişle, ilköğretim (eğitim), halkın siyasal katılımını artırmanın ve “halk idaresi”ni gerçekleştirmenin en önemli koşuludur (Tonguç, 1997: 211). (Diğer türlü, ulusun kaderi, bir ya da birkaç kişinin eline geçecektir.) Bu, aynı zamanda, köylülerin sömürü mekanizmasının/ilişkilerinin farkına varması ve “sömüren”-“sömürülen” ilişkisinin ortadan kalkması için de gereklidir. Bir başka deyişle, köylüler, hiçbir kuvvetin onları “yalnızca kendi hesabına ve insafsızca sömüreme[yeceği]” ve onlara “köle ve uşak muamelesi yapama[yacağı]” şekilde bilinçlendirilmeli ve her vatandaş gibi haklarına kavuşabilmelidirler (Tonguç, 1961: 102). Timur'un (2001: 209-10) da belirttiği gibi, Tonguç'un, kendisi de köylü ve kırsal kesimdeki sömürü ilişkilerinin farkında olan biri olarak Köy Enstitüleri'nde bu hedef doğrultusunda bir eğitim sistemi yaratmaya çalıştığını söylemek mümkündür.

Buraya kadar aktardıklarımızdan yola çıkarak, Tonguç'un köyü, köylüyü toplumu kalkındıracak değerlerin, unsurların kaynağı olarak görüp zaman zaman köylüyü yüceltmesine rağmen, özellikle zihniyet ve yaşam şekli sözkonusu olduğunda son derece “geri”, “ilkel” bir durumda ve eğitilip aydınlatılması, ne isteyeceği öğretilmesi gereken bir kitle olarak gördüğünü söylemek mümkündür. Bu anlamda da onun halkçılık anlayışının halkçı ideolojilerin paradoksal elitizmiyle

çalışıldığını belirtmek gerekir. Enstitülerde “kendi kendini idare etme” ve “kendi kendine yeterlik” ilkeleri doğrultusunda öğrencilere yetki ve sorumluluk verilerek, inisiyatif kullanmaları sağlanarak, kendine güven duygusu aşılacak onların yükümlülüklerinin yanında sahip olduğu hakların bilincinde bireyler olarak yetiştirilmesi amaçlanmıştır.

¹² Tonguç'a göre, halkın “cahil”, eğitimsiz olması pek çok sorunun kaynağını teşkil etmektedir. Nitekim, ormanların usulsüz şekilde yok edilmesine ilişkin 1945'te Konya'nın Botsa köyündeki öğretmen Durmuş Gedik'e yazdığı mektupta Tonguç (1999: 158), “kötü” memurla “cahil” halkın – iki “menfi kuvvet”in- bir araya gelmesinin her türlü kötülüğün yolunu açtığını belirtmektedir.

malul olduğu öne sürülebilir. Ancak Tonguç'un köy sorunlarına yaklaşımı, eğitimi halkın kendi kendini idaresi amacını gerçekleştirmekte bir basamak olarak görmesi ve toplumdaki herkesin eğitilip kendi kendini yönetebilir hale gelmesiyle aydınların liderliğine/kılavuzluğuna ihtiyaç kalmayacağını, dolayısıyla aydınlara atfedilen rolün "elit" bir aydınlar topluluğu yaratmayacağını (ve halk-aydın ayrılığını ortadan kaldıracığını) vurgulaması ve son olarak Köy Enstitüleri'nde bu hedef doğrultusunda bir eğitim sistemi yaratma çabası onu katı bir elitizmle mahkûm etmemek gerektiğini göstermektedir.

4. Köy Enstitüsü Mezunlarının "Halk" ve "Aydın" Anlayışı

Köy Enstitüleri'nde yetiştirilmesi hedeflenen aydının klasik aydın eleştirisi üzerine temellendiği yukarıda belirtilmişti. Tonguç'un aydın anlayışına paralel olarak, Köy Enstitülü aydınlar da kendilerini "klasik" aydınlardan ayırmaktadırlar. Osmanlı zamanından beri okuyan insanın halktan çok uzaklaştığını, halkın sorunlarına karşı duyarsız kaldığını, halkı hor gördüğünü ve "suyla zeytinyağı gibi halkla hiçbir zaman karışam[adığını]" -burada halk "çalışan", aydın ("okumuş") ise masa başında oturan insandır- ifade eden T. A., Köy Enstitüleri'nde klasik aydının tersine, halkın sorunlarına karşı duyarlı olan, "halk nasıl yaşıyorsa öyle yaşayan", "halkla bütünleşen", "halktan ayrılmayan", "halkın kaderini kendi kaderiyle birleştirebilen" bir aydın tipi yaratılmaya çalışıldığını belirtmektedir. Ona göre, Enstitülere özellikle köy çocuklarının alınmasıyla bu çocukların köyünü unutmaması ve köyden yana olmaları hedeflenmiştir -elbette köyün "karanlığını", "ilkelliğini", "geriliğini" değiştirerek, köylüleri "çağdaş insanlar" haline getirerek. Bir başka deyişle, geri ve ilkel koşullar içinde yaşayan halkı "çağdaş" bir toplum haline getirmenin yolu, "köye gidecek, köylüyle beraber olacak, onun her sorunuyla ilgilenecek, köyün lideri olacak" bir öğretmen -"aydın"- tipi yaratılmasından geçmekteydi.¹³ Köy okulu da "köyün adeta yenilik merkezi" olacak, köylülerin her gün gelip öğretmenle konuştuğu, tartıştığı, sorunlarını paylaştığı bir mekân haline gelecekti. Zaten köyün ihtiyacı olan, sadece sınıfta ders anlatmakla yükümlü olan klasik öğretmen tipi değil, aynı zamanda hem marangoz, hem demirci, hem inşaatçı olan, ağaçlarını budayıp sebzesini yetiştirebilen, kısacası Köy Enstitüleri'nde yetiştirilen öğretmen tipiydi¹⁴ (Bu nedendir ki, Enstitülerde entelektüel ve pratik

¹³ Klasik aydınları, köyü anlamamakla, köyün sorunlarına duyarsız kalmakla eleştiren ve onları köylünün içinde bulunduğu geri kalmışlığın sorumlusu olarak gören Gönen Köy Enstitüsü mezunlarından Hüseyin Akbaş'a göre (2004: 30, 342), bu sorunu, köyde okuyup köyde öğretmen olan ve köyün ihtiyaçlarına cevap veren, kısacası, "köye göre öğretmen" olan Köy Enstitüsü mezunları çözecekti.

¹⁴ T. A. ile 2004'te Ankara'da yapılan görüşme.

faaliyetler arasındaki hiyerarşik ayrımı reddederek bunların bir aradalığını/iç içeliğini vurgulayan ve “iş içinde eğitim” ilkesine ve “yaparak öğrenme” metoduna dayanan bir eğitim anlayışı uygulamaya konulmuştur). Köylü, bu öğretmenin “olumlu” çalışmalarını gördükçe -köyün işlerinin düzene konulması, meyvecilik, sebzeçilik, arıcılık yapılması, kadınlara iş alanı açılması, vs.- ona “inanacak”, “bel bağlayacaktı”. Sonunda, köyde “sözü geçen” Enstitülü öğretmenler olacak ve bu öğretmenler “yavaş yavaş köyün rengini değiştirecekti” (Apaydın, 1983: 98).

Kendilerini içinden geldikleri köy gerçeğini anlamak, anlatmak –ki burada özellikle edebiyatta¹⁵ köyün gerçekçi bir bakış açısıyla ele alınmasının altını çizmek gerekir- ve değiştirmekle, köyü modernleştirmekle yükümlü gören Enstitülüler, gerek öğrencilikleri sırasında tatillerde köylerine gittiğinde, gerekse öğretmen olarak atandıkları köylerde tarlada, bağda, bahçede, inşaatta çalışarak “okumuş” (eğitilmiş) insanın bu tür işler yapmadığı yönündeki algıyı tersyüz etmişlerdir. Enstitülülerin anıları, onların görevinin yalnızca dersliklerde ders vermekle sınırlı olduğunu düşünen yakınlarının ve köylülerin bu durumu başlangıçta ne denli yadırgadığına ilişkin örnekler¹⁶ içermektedir. Örneğin P. T., Enstitüdeki ilk yılında tatil için köyüne gittiğinde kadınlara elbise diktiğini –fakat bunları “modernize ederek”- çocukların saçını kestiğini, kısacası Enstitüde öğrenmiş olduğu herşeyi köye/köylüye taşımaya çalıştığını belirtir. Ancak bu tutumunun gerek akrabaları –örneğin, halasının “sen onların hizmetçisi misin?” diyerek ona çıkıştığını aktarır-gerekse köylüler tarafından yadırgandığını da dile getirir.¹⁷ Yukarıda da belirtildiği gibi, bu çıkışın ardında, “okumuş” ya da “mektepli” insanın bu tür pratik işler yapmadığı/yapmaması gerektiği ve başkalarına bu şekilde hizmet etmediği/etmemesi gerektiği anlayışı yatmaktadır. Enstitülülerin köydeki işlere katılmasının köylüyü şaşırtmasının nedeni de budur. P. T., bu durumu şöyle özetlemektedir: “[B]enim çocukluğumda eğitim gören insan işe el sürmezdi. Kendi

¹⁵ Bu noktada, Köy Enstitüsü çıkışlı yazarların köylünün içinde bulunduğu yoksul ve geri yaşam koşullarını, sömürü ilişkilerini bütün çıplaklığıyla -bazen de, Fakir Baykurt örneğinde olduğu gibi, sınıfsal bir perspektifle- ortaya koyarak köy gerçeğinin kavranmasına katkıda buldukları ve aydınların ilgisinin köye yönelmesinde önemli bir rol oynadıkları belirtilmelidir (Gedikoğlu, 1971: 242; Moran, 2002: 243-244).

¹⁶ Apaydın (1983: 55), babasının Enstitülü olduktan sonra ona artık “efendi” olduğunu söyleyerek çalışmayı yakıştırmadığını ve bu konuda babasıyla tartıştıklarını aktarmaktadır. Burada dikkat çeken nokta, bu çatışmanın, yazarın giderek babasından ve köylülerden farklılaşmasının bilincine varmasının başlangıcı olduğudur. Apaydın (1983: 58), bu durumu şöyle ifade etmektedir: “Yavaş yavaş anlıyordum, öz babamdan başlayarak, çevreye, topluma karşıt bir çizgide gelişıyordum. Ama onların gerçek çıkarlarından yanaydım. Onlardan ayrılmak istemiyordum. Yaşantıyla düşündüklerimle, köylümlerle birlik olayım diyordum. Babamsa ‘efendilerin yanına git, efendi ol’ diyordu.

¹⁷ P. T. ile 2005’te Ankara’da yapılan görüşme.

valizini taşımaz, ayıptı. Başkasına taşıtırdı. Ve okumaya gitmek isteyenler bunun için okumak isterlerdi: Memur olmak, hiçbir işe el sürmemek. Köyüne döndüğü zaman yabancılaşmış olurdu. Yani köy, aile kendi çocuğunu kaybetmiş olurdu. İşte Köy Enstitülüler böyle olmadı”.¹⁸

Aslında her ne kadar köyün/köylünün içinden gelseler ve köylülere yardımcı olup onlarla iyi ilişkiler kurmuş olsalar da Enstitülülerin öğretmen olarak atandıkları köylerde kolayca kabul gördüğünü ya da benimsendiğini söylemek mümkün gözükmemektedir. Köy Enstitüsü mezunlarından Arif Baş (1993: 47), bu durumu şöyle açıklamaktadır: “Bu vatandaşların yanında okuma olarak kendilerinden ayırırız. Köy Enstitülü olarak da ayırırız... Geriden geriye de olsa, bazı yönlerden kuşularının bitmediği görülüyor”. Benzer biçimde, E. K. da köy toplumunun kendi içinden çıkan Enstitü mezunlarını kolayca benimsemediğini; aksine, köylünün kendi içinden “efendi” çıkmasını “yadırgadığı”nı dile getirir. Ancak çocuklara okuma yazma öğretmesi ve köylülere onların hayatlarını kolaylaştıracak ve yaşam standartlarını yükseltecek yeni araç ve yöntemler tanıtmasıyla –burada eşinin de köylülere yardım ettiğini ve onlarla iyi ilişkiler kurduğunu da ekler- bu durumun değiştiğini belirtir. Bütün bunların “öğretmen-köylü arasındaki diyalogu artırdığı”na işaret eden E. K., bir diğer neden olarak da köylülerin evlerine gittiklerini, onlarla bir arada olmaktan, birlikte yemek yemekten kaçınmadıklarını öne sürer.¹⁹ Bunu, aldığı eğitim ve yüklendiği misyon gereği, Enstitü mezununun kendisini içinden geldiği köylü sınıfından farklı gördüğünün ve hatta kendisi ve onlar arasında bir tür hiyerarşi kurduğunun göstergesi olarak yorumlamak mümkündür.

Enstitüdeki ilk günlerinden bahsederken P. G. de köylülere benzer nitelikler atfeder. Öğretmenlerin öğrencilere pozitif ve arkadaşça yaklaştığından söz eden P. G., onların hoşgörüsünü olumlarken köylünün eğitilmesi ve modernleştirilmesi gerektiğine dair inancı benimsediğini gösterir: “Ne kadar olsa köylü çocuklarıydık işte. Sınıf öğretmenleri yemek yemeyi, görgü kurallarını öğretmeye çalışıyorlardı bize”.²⁰ Enstitüde öğrendikleri herşeyi köye taşıma amacı güden Enstitülüler de, köylülere yalnız okuma yazma değil, aynı zamanda görgü kurallarını da içeren modern hayat tarzlarını taşımaya hedefliyorlardı. Ancak bu çabanın köylülerce her zaman hoş karşılanmadığını, zaman zaman öğretmenlerle köylüler arasında gerilim yarattığını söylemek mümkündür. Nitekim, yine aynı Enstitülü, mezun olduktan sonra köyde herkese ayrı tabaklarda yemek koyarak ailesinin sofrası alışkanlıklarını değiştirmeye çalıştığını, köylülerinse bunu “küçümseyici” bir davranış olarak

¹⁸ P. T. ile 2005’te Ankara’da yapılan görüşme.

¹⁹ E. K. ile 2005’te Ankara’da yapılan görüşme.

²⁰ P. G. ile 2004’te Ankara’da yapılan görüşme.

görerek eleştirdiklerini ifade etmektedir.²¹

Daha önce de belirtildiği üzere, bilime ve bilimsel bilgiye inanan, Aydınlanma projesinin taşıyıcıları olan Köy Enstitülüler, köylülerin yaşam tarzını ve zihniyetini değiştirmeyi, onları önceki rejimin kalıntıları olarak görülen hurafelerden, batıl inançlardan arındırmayı/kurtarmayı amaçlamışlardır.²² Bir başka deyişle, köylüyü “bilinçlendirmeyi”. Onu bilinçlendirmenin yolu ise, eğitim olarak görülmektedir. Enstitülüler, köylülerin Köy Enstitüleri’ne olumsuz yaklaşımları ve Enstitülerin kapatılması sürecinde sessiz kalmalarını çoğunlukla onların “eğitimsizlikleri” ve “bilinçsizlikleri”yle açıklamaktadır. Her ne kadar köylüler bunun sorumlusu olarak görülmeseler de, Enstitülülerin kapatılma sürecinde sessiz kaldıkları, Enstitülere sahip çıkmadıkları için zaman zaman köylülere serzenişte bulduklarını gözlemlemek mümkündür. Örneğin, köylülerin bilinçlenmesi için eğitilmesi ve okur yazar olması gerektiğine işaret eden P. T., okuma yazma bilmeyen, dolayısıyla da bilinçsiz olan köylülerin kendilerinin lehine olan Köy Enstitüleri’nin önemini kavrayamadığından yakınmaktadır.²³ Ancak zaman zaman bu serzenişleri, köylünün içinde bulunduğu durumdan “aydın” olarak kendini sorumlu tutma duygusu izlemektedir. Köy Enstitüsü mezunlarından M. T., Enstitülerin kapatılmasında en çok “kendisine hizmet götürdüğü” köylüyü suçladığını dile getirir. Ancak hemen ardından köylüyü de suçlamadığını çünkü kendisinin “Aydınlanma Çağı’nı” ve “sanayileşme”yi kaçıran o köylüyü “uyandırma[dığını]” belirtir.²⁴ Burada, M. T. kendisine “köylüyü uyandırma” sorumluluğunu atfetmekte ve köylünün içinde bulunduğu durumdan kendisini

²¹ Tam da bu noktada, Gramsci’nin köylülerin aydınlara ilişkin çelişkili tutumuna dair söylediklerini hatırlatmak yerinde olacaktır. Gramsci’ye göre (1986: 321), kırsal tipteki aydınlardan (avukat, öğretmen, doktor, vs.) köylülerinkinden farklı ve onlarınkine göre daha yüksek olan yaşam standartlarıyla, yaşam koşullarını iyileştirmek isteyen köylü için bir “toplumsal model”i temsil eder. Köylüler, aydınlardan toplumsal konumlarına saygı gösterir ve çocuklarından en az birinin “aydın” olup ailesinin toplumsal düzeyini yükseltmesini umar. Ancak bu öykünme ya da hayranlığa, aydının konumunu “hor görme”ye varan “içgüdüsel” kıskançlık ve kızgınlık duyguları eşlik eder. Bu çalışmada, köylülerin aydınlara karşı bu tür çelişkili duygu ve tutumlarına Enstitülülerin anılarında yer aldığı kadarıyla değinilmektedir.

²² Makal’ın *Bizim Köy* adlı kitabının İngilizce baskısına önsöz yazan Lewis V. Thomas (1954: xv), Makal’ın bilim ve aydınlanmaya inandığı ölçüde köydeki inanç ve törenleri “aptalca”, “cahil” ve “içler acısı” olarak nitelendirdiğini belirtir. Bu durum, köydeki yaşam ve zihniyeti modernleştirme ve eski rejimin kalıntıları olduğu düşünülen “zararlı” düşünce ve inançları bilimsel bilgiyle değiştirme amacıyla son derece uyumludur. Ancak aynı kitapta, köylülerin zekâsından, yorumlama becerisinden ve öğrenme hevesinden söz edilerek köylünün yüceltilmesi de söz konusudur.

²³ P. T. ile 2005’te Ankara’da yapılan görüşme.

²⁴ M. T. ile 2004’te Ankara’da yapılan görüşme.

sorumlu tutmaktadır.²⁵ Kimi Enstitü mezunları ise bu durumdan dolayı iktidardakileri suçlamaktadır. Örneğin Akbaş (2004: 305), Enstitü mezunu arkadaşlarından Fakir Baykurt'la politikacıların Köy Enstitüleri'ne yönelik saldırılarına ilişkin konuşmalarından söz ederken “köyleri uyarmakla herşeyin olacağını, köylüler uyanmadıkça bu durumun süreceğini”, “köylünün, halkın uyanması için önce aklın, beynin uyanması gerektiğini” -ki bunun, yukarda da belirtildiği gibi, eğitimle gerçekleşeceği düşünülmektedir- ancak onlar beyinleri uyandırmaya çalışırken iktidardakilerin “beyinleri etkisiz kılmayı sürdürdüğünü” belirtir.

Halkın bilinçlenmesi, onların kendi içlerinden gerçek temsilcilerini seçmesi açısından da –toprak ağalarını, eşrafı değil - son derece önemli görülmektedir. Enstitülüler bu noktanın altını ısrarla çizmekte, halkın eğitimsiz ve dolayısıyla bilinçsiz olduğu için gerçek temsilcilerini seçemediğinden dem vurmaktadırlar. Tonguç'a referansla halkın eğitim gördükçe “bilinçleneceği”ni, bilinçlendikçe de kimi seçeceğini bileceğini ifade eden P. T., “demokrasinin beşiği” olarak nitelediği Köy Enstitüleri'nde bunun temellerinin atıldığına, bu okullarda öğrencilerin kimi seçeceklerini çok iyi bildiğine ve işini en iyi yapan kişinin başkan seçildiğine işaret etmektedir.²⁶ Yine T. A., “aydınlanmacı” bir eğitim almış olduğu için oyunu kime vereceğini çok iyi bildiğini söyler. “Uyutulmuş” olan halkın ise, onları gerçekten temsil etmekten uzak kişiler için oy kullanmaya devam ettiğini dile getirir.²⁷ Ancak burada, her ne kadar halkın/köylünün seçimlere “ilgisizliği”nden ve “kaderciliği”nden yakınılsa da genel olarak bundan köylünün sorumlu tutulmadığını, bu durumun daha çok köylünün “ezilmiş”, “sindirilmiş” ve susturulmuş olmasıyla (Apaydın, 1983: 183-4) açıklandığını belirtmek gerekir.

Köye ve köylüye dair olumsuz yargıların bir başka örneğini, Enstitülülerin “köylüleşme”, “kentlerin köyleşmesi” gibi ifadelerinde de görmek mümkündür. Köylülerin kente eğitim, iş ve sağlık –ve “kültürleşme”- için göç ettiğini belirten P. T., Köy Enstitülerinin köy için nitelikli işgücünü yetiştirerek ve köydeki koşulları iyileştirerek kente göçü önleyeceğinden söz eder. Üstelik kente göç eden insanlar da

²⁵ Bu yaklaşım, Peter Lavrov'un aydınların rolü ve sorumluluklarına ilişkin argümanlarını akla getirmektedir. Lavrov, aydınların entelektüel ve moral gelişimleri için gereken boş zamana ve maddi konfora “sömürülen” kadın ve erkeklerin korkunç acıları/ızdırapları pahasına sahip olduklarını, bu nedenle de kitlelere borçlu olduklarını ve bu borcu onlara ödemeleri gerektiğini belirtmektedir (Pomper, 1972: 102; Walicki, 1979: 237).

²⁶ P. T. ile 2005'te Ankara'da yapılan görüşme.

²⁷ T. A. ile 2004'te Ankara'da yapılan görüşme.

zaten “eğitimli” insanlar olduklarından, kentin de “köyleşmeyeceği”ni öne sürer.²⁸ Yine bir başka Enstitülü, Enstitü mezunu öğretmenlerin maruz kaldıkları baskı sonucu ümitsizliğe düştüklerini; birkaç yıl içinde “aslına geri döndüklerini” yani “köylüleştiklerini” –“kadercı”, “yorgun”, “neme lazımcı” ve “bencil” olduklarını- öne sürer.²⁹ Benzer biçimde, “ders kitaplarıyla aydın olunma[yacağı]”na işaret eden T. A. da Enstitülüler arasında (ders dışı kitaplar) okumayan arkadaşlarının köylerde birkaç yıl içinde “köylüleşip” kaldığını yani “köylülerden farkı[nın] kalmadı[ğ]ı”nı belirtmektedir.³⁰ Burada “köylüleşme”, “kentin köyleşmesi” ifadesi negatif çağrışımlar içermektedir. Aslında bu durum, bir yandan köyü ve köylüyü ulusal kültürün ve özün kaynağı olarak nitelendirip kente ve kentliye göre yücelten, öte yandan kenti modern hayatın merkezi olarak gören ve köyün/köylünün modernleştirilmesi gerektiğinden dem vuran halkçı söylemin çelişkili niteliğinin yansımasından başka bir şey değildir. Bu anlamda, halkçı söylemin, ortadan kaldırmayı hedeflediği halk-aydın ve kent-köy ayrılığının yeniden üretilmesine katkıda bulunduğunu söylemek mümkündür.

5. Sonuç

Gerek Tonguç gerekse Köy Enstitülüler, halkı bir yandan güçsüz, yoksul, savunmasız, aldatılmaya, manipüle edilmeye açık ve sürekli baskı altında tutulan bir kesim olarak betimlerken, öte yandan - her ne kadar bu olumsuz niteliklerin sorumlusu olarak görmeseler de - onun “cehalet”inden, “kaderciliği”nden, “kayıtsızlığı”ndan dem vurmakta, halkı “eğitmek”, “aydınlatmak”, “gerilikten ve ilkelikten kurtarmak”, ona “öncülük etmek” gerektiğinden ve onu “eğitmek” ve “uyandırmak”taki güçlüklerden söz etmektedirler. (Bu anlamda, Tonguç’un ve Köy Enstitülülerin yaklaşımı, Kemalist halkçılık anlayışıyla paralellik arz etmektedir.) Yine, “halkın içinden” geldikleri ve “halktan” oldukları iddiasına rağmen, Enstitülüler, zaman zaman kendilerini halktan ayırmaktadırlar. Özellikle zihniyet ve yaşam şekli söz konusu olduğunda, bu ayrılık “hiyerarşik” bir nitelik kazanmaktadır. Bu da, her ne kadar bir “elit” yaratılmak istenmese de, Enstitülülerin bir elit kategorisi oluşturma eğiliminde olduklarını düşünmeye sevk etmektedir. Burada, Gramsci’nin (1986) kırsal tipteki aydınların organik olarak kendi sınıflarına bağlılığının sona erdiği yönündeki argümanını hatırlamak yerinde olacaktır. Gerçekten de, aldıkları eğitim ve benimsedikleri modern hayat tarzıyla Enstitülülerin kendi sınıflarından uzaklaştıklarını ve zaman zaman köylülerin zihniyeti ve yaşam tarzlarına karşı negatif bir yaklaşım sergilediklerini –ki bunlar

²⁸ P. T. ile 2005’te Ankara’da yapılan görüşme.

²⁹ H. Y. ile 2006’da Ankara’da yapılan görüşme.

³⁰ T. A. ile 2004’te Ankara’da yapılan görüşme.

daha çok satır aralarında ortaya çıkmaktadır- söylemek mümkündür. Bu durumun, özellikle Enstitülülerin çelişkili halk kavramsallaştırmasında açığa çıktığı daha önce belirtilmişti. Ancak Köy Enstitüsü mezunlarının halkçılık anlayışı söz konusu olduğunda, burada sözü edilen elitist söylemin, halkı kendi kendini yönetme kapasitesinden bütünüyle yoksun gören ve bir seçkinler grubunun mutlak üstünlüğüne inanan elitist yaklaşımlarinkinden farklı olduğunu belirtmek gerekir. Şöyle ki; gerek Tonguç, gerekse Enstitülüler halka atfettikleri olumsuz nitelikleri onların eğitimsiz olmasıyla ilişkilendirmekte, toplumdaki herkesin eğitilip/bilinçlendirilip kendi kendini yönetebilir hale gelmesiyle –ki Tonguç, eğitimi halkın kendi kendini idaresi amacını gerçekleştirmekte bir basamak olarak görmektedir- aydınların kılavuzluğuna, öncülüğüne ihtiyaç kalmayacağına, dolayısıyla da aydınlara atfedilen rolün “elit” bir aydınlar topluluğu yaratmayacağına inanmaktadırlar. Bir başka deyişle, aydınlara atfedilen öncülük veya liderlik rolü, “halk idaresi”nin gerçekleştirilmesiyle sona erecektir. Bunun yanında, Enstitülerde “halkın içinden gelen” ve halkla iç içe olması beklenen “yeni aydın”ın iş içinde eğitim” ilkesi ve “yaparak öğrenme” yöntemiyle klasik eğitim anlayışının dışına çıkan bir eğitim anlayışıyla “demokratik” bir atmosfer içinde yetiştirilmeye çalışılması da Tonguç’un toplumun en yoksul kesimini ve çoğunluğu oluşturan köylünün kendi aydınına yetiştirerek halk-aydın ayrılığını ortadan kaldırma amacıyla uyumludur. Bütün bunlar, Enstitülülerin halkçılık anlayışını Kemalist halkçılık anlayışından farklı kılmakta; onun, çelişkili “halk” kavramsallaştırması ve “elitist” unsurlara rağmen halkçılığın “toplumsal-eşitlikçi” boyutuyla karakterize olduğunu göstermektedir.

KAYNAKÇA

AHMAD, F. (1981), "The Political Economy of Kemalizm", A. Kazancıgil ve E. Özbudun (der.), *Atatürk: Founder of a Modern State* içinde, Hamden: Archon Books, 145-163.

AKBAŞ, H. (2004), *Gerçek Düşünce ve Eğitim: Gönen Köy Enstitüsü*, Ankara: Güldikeni.

APAYDIN, T. (1983), *Köy Enstitüsü Yılları*, İstanbul: Çağdaş.

ARDITI, B. (2003), "Populism or Politics at the Edges of Democracy", Paper presented at the *53rd Annual Conference of the Political Studies Association (PSA)*, University of Leicester, 15-17 April 2003.

BAŞ, A. (1993), *Köy Enstitülü Yıllarımla Anılarım*, İstanbul: Martı Yayınları.

BELL, J. (1992), *Populism and Elitism: Politics in the Age of Equality*, Washington, D. C.: Regnery Gateway.

BORA, T. ve CANEFE, N. (2001), "Türkiye'de Popülist Milliyetçilik", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce* içinde, Cilt IV: Milliyetçilik, İstanbul: İletişim, 635-662.

BORA, T. ve ERDOĞAN, N. (2003), "Muhafazakâr Popülizm", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce* içinde, Cilt V: Muhafazakârlık, İstanbul: İletişim, 632-644.

CAN, B. (1980), "Köy Enstitüleri ve Üretime Yönelik Eğitim", *Eğitim Mücadelesi Köy Enstitüleri Özel Sayısı*, 6, 36-46.

CANOVAN, M. (1984), " 'People', Politicians and Populism", *Government and Opposition*, 19 (3), 313-30.

ERDOĞAN, N. (1998), "Popüler Anlatılar ve Kemalist Pedagoji", *Birikim*, 105-106, 117-125.

EVREN, N. (1992), *Poyraz Köyünden Köy Enstitülerine*, Ankara: Gündoğan Yayınları.

GEDİKOĞLU, Ş. (1971), *Evreleri, Getirdikleri ve Yankularıyla Köy Enstitüleri*, Ankara: İş Matbaacılık ve Ticaret.

GERAY, C. (1980), “Köy Enstitüleri ve Toplum Kalkınması”, *Eğitim Mücadelesi Köy Enstitüleri Özel Sayısı*, 6, 94-102.

GRAMSCI, A. (1986), *Hapishane Defterleri: Tarih, Politika, Felsefe ve Kültür Sorunları Üzerine Seçme Metinler*, (çev. Kenan Somer), İstanbul: Onur Yayınları.

HAYWARD, J. (1996), *Elitism, Populism and European Politics*, Oxford: Clarendon Press.

KARAÖMERLİOĞLU, A. (1998), “Köy Enstitüleri Üzerine Düşünceler”, *Toplum ve Bilim*, 76, 56-85.

KARAÖMERLİOĞLU, A. (2001), “Türkiye’de Köycülük”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce* içinde, Cilt II: Kemalizm, İstanbul: İletişim, 284-297.

KIRBY, F. (1962), *Türkiye’de Köy Enstitüleri*, Ankara: İmece.

KURUÇ, B. (1987), *Mustafa Kemal Döneminde Ekonomi*, Ankara: Bilgi.

LACLAU, E. (2003), “Populism: What’s in a Name?”, <http://www.essex.ac.uk/centres/TheoStud/papers/Populism%20What's%20in%20a%20name.doc> (15 Kasım 2003).

MAKAL, M. (1954), *A Village in Anatolia*, London: Mitchell.

MAKAL, M. (2001), *Köy Enstitüleri ya da Deli Memedin Türküsü*, (3. baskı), Ankara: Güldikeni Yayınları.

MORAN, B. (2002), *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış 2*, İstanbul: İletişim.

ÖZGEN, B. (1993), *Köy Enstitülerinde Uygulanan Eğitim Öğretim İlke ve Yöntemleri*, İzmir: Duyallar Matbaası.

ÖZSOY, S. (2004), “Eşitlikçi Bir Eğitim Deneyimi Olarak Köy Enstitüleri”, *Eğitim Bilim Toplum*, 7, 4-25.

PARLA, T. (2001), *Ziya Gökalp, Kemalizm ve Türkiye'de Korporatizm*, İstanbul: İletişim.

POMPER, P. (1972), *Peter Lavrov and the Russian Revolutionary Movement*, Chicago: The University of Chicago Press.

SUNAR, İ. (1990), "Populism and Patronage: The Demokrat Party and its Legacy in Turkey", *İl Politico*, LV(4), 745-757.

THOMAS, L. W. (1954), "Foreword", *A Village in Anatolia*, London: Mitchell.

TİMUR, T. (2001), *Türk Devrimi ve Sonrası*, Ankara: İmge.

TONGUÇ, E. (1970), *Devrim Açısından Köy Enstitüleri ve Tonguç*, İstanbul: Ant.

TONGUÇ, İ. H. (1961), "Kendi Yazılarıyla Tonguç", *Tonguç'a Kitap* içinde, İstanbul: Ekin Basımevi.

TONGUÇ, İ. H. (1997), *İ. Hakkı Tonguç: Kitaplaşmamış Yazıları I*, Ankara: Köy Enstitüleri ve Çağdaş Eğitim Vakfı.

TONGUÇ, İ. H. (1999), *Mektuplarla Köy Enstitüsü Yılları (1936-1946)*, Ankara: Güldikeni.

WALICKI, A. (1969), "Russia", G. Ionescu ve E. Gellner (der.), *Populism, Its Meanings and National Characteristics* içinde, London: Weidenfeld and Nicolson, 62-96.

WILES, P. (1969), "A Syndrome, Not a Doctrine: Some Elementary Theses on Populism", G. Ionescu ve E. Gellner (der.), *Populism, Its Meanings and National Characteristics* içinde, London: Weidenfeld and Nicolson, 166-79.

WORSLEY, P. (1969), "The Concept of Populism", G. Ionescu ve E. Gellner (der.), *Populism, Its Meanings and National Characteristics* içinde, London: Weidenfeld and Nicolson, 212-51.

YEĞEN, M. (1999), *Devlet Söyleminde Kürt Sorunu*, İstanbul: İletişim.